

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך לג, תשמ"ב

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

גְּפָרור

גלגולו של חידוש מחידושי מנדלי מוכר ספרים

מלת גפרור אינה מובאת במילון בן-יהודה¹. יוסף קלוזנר פותב: "מנדלי מוכר ספרים חידש את המלה הנאה והנכונה: גְּפָרור. ואולם סמכותו וטוב-טעמו של סופר גדול זה אינם מספיקים: במשפחה אחת בירושלים אומרים "מדליק"²; ובמשפחה אחרת, שבה יש שְנָאָה לחידושים בכלל, אומרים "צְתָה", מפני שכך אפשר לפרש מאמר אחד של אמורא בתלמוד"³.

ראובן סיוון התחקה אחר חידושו של מנדלי, וכך הוא פותב: "בנוסח ראשון של 'בעמק הבכא' למנדלי מוכר ספרים ('השילוח' תרנ"ז עמ' 302) נאמר: "היא עומדת ונוטלת מין קיסם מגופר ומשפשפתו בפותל...". ב'פל כתבי מנדלי מוכר

-
1. ראה שם עמ' 827-828. עמודים אלו נכללים בקונטרס 6 של הפרך השני. קונטרסי המילון אינם מתוארכים, ואולם הפרך השני פולו, המכיל 12 קונטרסים, תאריכו 'אתחמ"ב לחרבן', דהיינו שנת 1911.
  2. נראה, שפֶנֶח קלוזנר אל משפחת בן-יהודה. ראה מילון ב"י פרך ו' עמ' 2812 (הערך מְדִלֵק): וכן ראובן סיוון, חידושי המלים של אליעזר בן-יהודה, לשוננו לעם י"ב (תשכ"א), עמ' 73.
  3. יוסף קלוזנר, האנארכיה הלשונית, 'השילוח' פרך מ"ג (תרפ"ה), עמ' 389. מאמר זה חוזר ונדפס בפרך 'העברית החדשה ובעיותיה' של כתבי יוסף קלוזנר, 1957, עמ' 57-71.

ספרים' כרך ראשון, תרס"ט, עמ' 187 הובאו כמה שינויי גרסה בקטע הנ"ל . . . ובהם גפרור (במקום 'קיסם מגופר')".⁴ עד כאן דברי סיוון.

יש להקדים את חידושו של מנדלי לשנת תרנ"ח לכל הפחות. בפרקי 'בעמק הבכא', שנדפסו ב'השילוח' כרך ג' (טבת-סיון תרנ"ח), כתוב: "ובין כך וכך ידו שלוחה מאליה ומוציאה מקטרתו מחיקו, וחנצה נוהגת בו מנהג דרך ארץ ומושיטה לו קופסא של "גפרורין". רפאל נענע לה ראשו בהודיה"⁵.

המרכאות הפולות, שתיבת גפרורין נתונה בהן, מעידות כנראה על חידושה. אנו למדים אפוא שבפרקי "בעמק הבכא", שראו אור בדרך השני של "השילוח" (ניסן-אלול תרנ"ז), מנדלי גורס קיסם מגופר: פעם בעמ' 302, כמובא לעיל בדברי סיוון, ופעם נוספת בעמ' 117: "גם פורית ועמילן של פובסים וגלומי בד וקיסמין-מגופרין בגפרית, מעשה פסלון להתפאר, שאינם נשרפים אפילו באש וראוים לכבות בהם את הדליקה". ואילו בפרקי 'בעמק הבכא', שנדפסו בדרך השלישי של 'השילוח', מנדלי גורס כאמור גפרורין.

ב'פל כתבי מנדלי' משנת תרס"ט, שנדפס בו הנוסח המלא והמתוקן של 'בעמק הבכא', נעלם הצירוף קיסמין מגופרין, ונכתב תחתיו: "גלומי בד וגפרוריות"⁶.

4. לשוננו לעם כ"ג (תשל"ב), עמ' 225.

5. השילוח ג' עמ' 209. ב'פל כתבי מנדלי' משנת תרס"ט, עמ' 220,

הנוסח הוא: "ומושיטה לו פי-גפרורין".

6. מהדורת תרס"ט עמ' 170.

צורת היחיד גפרורית מובאת בשם מנדלי במילון החדש של א' אבן-שושן: "הגפרורית כבתה ואין פלום". מובאה זו לקוחה מפרק י"א של 'ספר הקבצנים', והיא מן הפרקים שראו אור לראשונה במהדורת היזבל של 'פל כתבי מנדלי', פרך ראשון, תרס"ט — אותו הפרך, שנדפס בו הנוסח המתוקן של 'בעמק הפכא'. שם בעמ' 42 כתוב: "נוטל אני מפסי בי-גפרורין, משפשף ומשפשף ואין אחת ניצתת, עד שפלו הגפרוריות ולא נשתיירה מהן אלא האחרונה והיא ניצתה. ומיד קול מר יוצא מאחת הפנות שם, הגפרורית כבה⁷ ואין פלום!". היחיד אפוא גפרורית⁸, הריבוי גפרוריות, ואילו צורת גפרורין באה בצירוף בי גפרורין — ממש כנוסח 'בעמק הפכא' שבאותו הפרך⁹.

מלבד קיסם מגופר השתמש מנדלי בצירוף עץ גפרית בהוראת גפרור. בסיפורו 'בישיבה של מטה', שנדפס לראשונה בשנת תרנ"ה, כתוב: "כמוכר מחטין ועצי גפרית וכיוצא באלה"¹⁰. סיפור זה נדפס שנית בשנת תר"ס בשינויים, והנוסח שם: "כמוכר מחטין וגפרורין"¹¹. ועוד מקום יש בסיפור זה, שמלת גפרורין נוספה במהדורת תר"ס¹².

7. כ ב ה , ולא כ ב ת ה , כמובא במילון אבן-שושן.

8. לשון הקטנה, בדומה למלת "שוועפעלע" ביידיש.

9. ראה לעיל הערה 5.

10. לוח אחיאסף לשנת תרנ"ו, שנה שלישית, ורשה, תרנ"ה, עמ' 78.

11. סיפורים ספר א', אודסה, תר"ס, עמ' 178.

12. שם עמ' 153: "הצרי והצפורן, בורית וגפרורין, לילאות וכפתורים,

מטפחות ופוזומקאות, פפות ומזלגות". ב'לוח אחיאסף' (ראה לעיל הערה 10),

אם נסדר את שימושיו של מנדלי בסדר פרונולוגי תתקבל

רשימה זו:

ת ר נ " ה : עצי גפרית (בישיבה של מטה).

ת ר נ " ז : קיסמין מגופריין; מין קיסם מגופר (בעמק הבכא).

ת ר נ " ח : קופסא של גפרוריין (בעמק הבכא).

ת ר " ס : גפרוריין (בישיבה של מטה).

ת ר ס " ט : גפרוריית; מין גפרור; פי גפרוריין (בעמק הבכא);

גפרוריית; גפרוריית; פי גפרוריין (ספר הקבצנים).

ונסיים במה שפתחנו. מלת גפרור אינה מובאת במילון

בן-יהודה. אין זה מתקבל על הדעת, שלא ידע על חידושו של

מנדלי. נראה, שלא הביאו במילונו, משום שהעדיף להביא את

חידושו שלו מְדַלֵּק¹³. אלא שגבר חידושו של מנדלי על חידושו

של בן-יהודה¹⁴.

בעמ' 53, הנוסח הוא: "הצרי והצפורן, בורית, לולאות וכפתורים, מטפחות ופוזמקאות, כפות ומזלגות". משער אני שתוספת מלת גפרוריין במהדורת תר"ס עניין של מקצב הוא, והיא באה להעמיד חמישה זוגות של שמות תחת המבנה ה'בלתי מאוזן' שבנוסח הראשון משנת תרנ"ה (זוג, שלשה, זוג, זוג).

13. ראה לעיל הערה 2.

14. וכן על שאר כל ההצעות, כגון אלית, אליתא, גיפרון, גפריתית,

ציתה וכיוצא באלו רבות, שהציעו סופרים ומילונאים במאה הי"ט וראשית המאה שלנו. מקוה אני לתאר כל אלה במאמר אחר.